

Лецьки Переяслав-Хмельницького р-ну за 1932 р.

4. Голодовка: 1932–1933 роки на Переяславщині: Свідчення / [упорядники: Ю. В. Авраменко, В. М. Гнатюк]. – Переяслав-Хмельницький; Київ; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – 445 с.: іл.

5. Конвест Р. Жнива скорботи / Роберт Конвест – К.: Либідь, 1993. – 382 с.

Андрій Телегуз, Ірина Телегуз

Наслідки Голодомору - геноциду 1932-1933 років для українців

У статті аналізуються суспільно-політичні, економічні та етнопсихологічні наслідки Голодомору української нації в 1932 – 1933 роках.

Ключові слова: Голодомор, геноцид, комуністичний режим, українці, наслідки.

In the article the social and political, economic and ethnic consequences of Golodomoru of Ukrainian nation are analysed in 1932 – 1933 years.

Keywords: Golodomor, genocide, communist mode, Ukrainians, consequences.

У 1932-1933 роках український народ, особливо селянство, відчули на собі, мабуть, один з найтрагічніших результатів антиукраїнської політики сталінського режиму – Голодомор. В історичній літературі Голодомор, по суті, означає продовольчу диктатуру.

Масове фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом було свідомим терористичним актом політичної системи проти мирних людей, внаслідок чого зникали цілі покоління землеробів-універсалів, було зруйновано соціальні основи нації, її традиції, духовну культуру та самобутність. Аналіз змісту опублікованих протягом 1929 – 1933 рр. близько 30-ти постанов ЦК ВКП(б), Раднаркому УРСР та СРСР, ЦК КП(б)У засвідчує факти свідомого й

цілеспрямованого створення таких умов життя для сільського населення, дві третини якого становили етнічні українці, що призвело до їх відвертого фізичного винищення. Голодомор 1932-33 років - це свідомо заподіяна акція. Як свідчать документальні джерела, хліб в Україні був, але хліб з України забрали. Після приїзду Молотова до України восени 1932 року, коли, здавалося б, з нашої держави вивезли все, що тільки можливо, Сталін присилає Кагановича, за участі якого 29 грудня цього ж року відбувається засідання Політбюро ЦК КП(б)У, на якому ухвалюється рішення забрати з України всі продукти харчування (зерно, овочі, фрукти, соління, сушіння), в тому числі й посівний матеріал з колгоспів [30 с. 98-113; 18; 23].

Те, що відбулося в Україні у 1933 році, не знайшло адекватного висвітлення в архівних джерелах. Причина в тому, що Сталін наказав ставитися до Голодомору як до неіснуючого явища. Особливо дивне враження справляють стенографічні звіти пленумів і протоколи політбюро ЦК КП(б)У часів Голодомору [30 с. 103-112]. В них відображено відчайдушну боротьбу з окремими конкретними проявами голоду, але не згадується саме слово "голод". Заборона на це слово не викликала, зрозуміло, побоюваннями за просочування негативної інформації. По-перше, голод різної інтенсивності охопив мало не всю хлібовиробну смугу країни і не становив таємниці. По-друге, документація партійних органів завжди мала гриф «цілком таємно». Сталін насправді не бажав обговорення проблеми голоду. Воно означало б визнання факту економічної катастрофи, в яку потрапила країна внаслідок авантюристичної політики «наступу соціалізму по всьому фронту» та «світової комуністичної революції». Більше того, воно означало б дозвіл оцінювати рішення, негласно прийняті на найвищому рівні з метою виходу з катастрофи. А саме ці рішення й призвели до Голодомору.

Голодомор був наслідком спроби здійснити соціалістичне будівництво воєнно-комуністичними методами. Проте примусова колективізація і накладена на колгоспи продрозкладка призвели до глибокої деградації сільського виробництва, що так дорого та боляче обійшлися Україні.

Запровадження з грудня 1932 року паспортного режиму та інституту

прописки для населення міст і новобудов адміністративно закріплювало селян у колгоспах [27 с. 410-414; 31 с. 212]. Одночасно до мінімуму було скорочено присадибні ділянки колгоспників, щоб вони могли забезпечувати свій прожитковий мінімум лише працею в громадському господарстві. Скасування продрозкладки, що загнала сільське господарство в глухий кут, можна вважати визнанням безперспективності праці, продукт якої належав державі цілком, тобто за змістом рабської праці. На зміну їй приходила система виробничих відносин, яка будувалася на примусовому поділі продукту праці в його натуральній формі між працівником і державою. Така система відносин властива кріпосництву.

У документах Політбюро ЦК КП(б)У збереглося свідчення про те, що восени 1932 року організовувалися з України так звані «зелені ешелони» для забезпечення промислових центрів Росії продуктами харчування до жовтневих свят. З України вивозили навіть квашені огірки, капусту та помідори. Таким чином, ті люди, котрі вирощували цю продукцію, залишалися приреченими на голодну смерть [28; 15; 17].

Історики і демографи сперечаються навколо кількості жертв Голодомору, виголошуючи різні дані від 3 до 10 мільйонів. Найвірогідніше, враховуючи матеріали перепису населення 1937-го року, втрати населення внаслідок повного фізичного виснаження, тифу, кишково-шлункових отруєнь, канібалізму, репресій, самогубств на ґрунті розладу психіки та соціального колапсу, жертви становили від 7 до 10 мільйонів людей на теренах України. Поза тим, Голодомор це демографічна катастрофа, що мала тотальний характер.

Вчені продовжують вивчати архівні джерела, з'ясовуючи абсолютні та відносні дані кількості жертв Голодомору. Очевидно, критерієм масштабності трагедії є не лише цифри, а й здатність кожної людини сприймати чуже горе, як своє. Всеосяжність національної катастрофи 1932 - 1933-го років можна збагнути лише глибиною внутрішнього потрясіння кожного, хто вважає себе цивілізованою людиною.

Географія смертності від голоду в Україні строката. Менш уражені північні райони першої половини 1932-го і суцільний мор в усіх областях протягом другої

половини 1932-го та першої половини 1933-го років. Голодною смертністю вирізнялися села і райони, які мали економічну зумовленість, тобто впиралися в обсяги, терміни та методи хлібозаготівель.

Радянський режим заперечував факт існування голоду, тому кількість жертв Голодомору обчислити дуже важко: офіційний облік загиблих був заборонений. У 1937 році в СРСР був проведений черговий перепис населення. Він виявив величезні демографічні втрати, які сталися з часу проведення попереднього перепису 1926 року. Сталін дав розпорядження засекретити матеріали перепису 1937 року, а тих, хто володів інформацією (безпосередніх виконавців), розстріляти. Це пояснює, чому в цифрах істориків і демографів, які намагалися встановити число померлих на основі опосередкованих джерел, існують дуже суттєві розбіжності. Найбільшу кількість жертв називає Р. Конквест – 7 млн. людей, з них 5 млн. в Україні, 1 млн. на Північному Кавказі, ще 1 млн. – в інших містах [11].

Група російських статистиків поперехово, лише на підставі підрахунку середньомісячного рівня смертності визначає, що в Україні у 1932–34 рр. померло близько 2 млн. людей [9; 7; 8; 10; 1; 29]. Однак є серйозні підстави вважати цю оцінку явно заниженою.

Опубліковані нещодавно дані перепису 1937 року показують, що чисельність населення УРСР між 1931 і 1937 роком зменшилася на 2,8 млн. осіб [14; 24; 3; 2; 4; 5]. Однак ці цифри не дають повного уявлення про кількість жертв, оскільки частина померлих частково компенсувалась досить високим рівнем народжуваності у 1935–37 роках.

Український історик С. Кульчицький продовжує вперто й безпідставно оцінювати прямі втрати від голоду 3–3,5 млн. людей [14; 16; 13], а український демограф А. Перковський – 4 млн. чоловік [21; 22].

Отже, Голодомор - геноцид 1932–33 років став найбільшою трагедією України, її народу за всю історію:

1. Окрім очевидних людських втрат та величезного морального удару голод завдав непоправної шкоди українському національному життю. Він практично

знищив старе українське село з його багатими народними традиціями: працелюбність, любов до землі, релігійність, шана й повага старших тощо. Замість нього з'явилося колгоспне село з мешканцями, які вже ніколи не повставали проти радянської влади.

2. Колективізація приглушила почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина.

3. На декілька поколінь Голодомор імплантував у свідомість селянства соціальний страх – страх голоду і смерті, політичну апатію і пасивність.

4. Голод перервав тяглість поколінь у розвитку української національної еліти.

5. Голод призупинив українізацію міст Сходу і Півдня України, після нього поповнення міського населення відбувалося переважно за рахунок імміграції з Росії тощо.

Політолог і культуролог М. Рябчук якось висловив думку, що «у нас була кільканадцять років тому УРСР, вона після 1991 року перестала бути соціалістичною, але лишилася совецькою. Нам двічі здавалося, що вона змінилася: в 1991 році, після референдуму, і – після Помаранчевої революції 2004 року. На превеликий жаль, вона була і залишилася совецькою» [26].

Після того, як голодом було виморено цвіт нації, носіїв культури, духовенство й селян – носіїв національного коду, історичні шанси на становлення українських еліт стали мінімальними. Відбулася «негативна селекція». До поголовного винищення українців голодом, знищення культури, мови, релігії додалося заселення України неукраїнцями, тривалий процес асиміляції та інтернаціоналізму. Саме на ґрунті, щедро засіяному жертвами Голодомору – геноциду, ретельно культивувалася «уніфікація», про яку наголошує славний українець Є. Сверстюк [26].

Як зазначає М. Рябчук: «З чого починається самоусвідомлення українців сьогодні? З вивчення своєї історії, де ще так багато білих плям, відтворення історичної пам'яті. Із вивчення рідної мови, культури, літератури, творення нових духових цінностей? Якщо ви глянете на сотню найбагатших українців або на

тисячу, або навіть на 10 тисяч найбагатших українців, то ви не знайдете там практично жодної людини, яка була б органічно україномовною, яка б розмовляла зі своїми дітьми, онуками по-українськи» [26].

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, голод 1933-го року виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства, якою скористався тоталітарний режим в Україні.

Голод 1933-го року в Україні - це не фізіологічне явище, а, насамперед, цинічна форма політичного терору, проблемами якої повинні перейматися історики, соціологи, психологи, правознавці, філософи й політики. Наслідки та масштаби Голодомору у містах та селах України в 1932-33 роках засвідчують глобальну соціо-гуманітарну катастрофу в історії людства, а не лише українства.

Ця соціо-гуманітарна катастрофа, незважаючи на відносну давність події, має психічні та психологічні наслідки для сучасної української нації.

У сучасному українському суспільстві одні вважають Голодомор - геноцид просто жахливою сторінкою української історії, про яку не варто згадувати, інші, а серед них психіатри і психологи, б'ють на сполох, закликаючи осмислити його наслідки для сьогочасної людини й наступних поколінь.

Відомо, що історія живе в людях, їхніх почуттях, переживаннях, учинках, думках. Чому ж не хочуть згадувати Голодомор? Чи продовжує залишатися Голодомор табуованою проблемою? Мабуть, ні. Але не порушувати цього питання означає продовжувати використовувати позасвідомі переживання людей, щоб зберігати існуючу десятиріччями систему заборон і покарань, залежності і страху, терпінню й покоризму.

Які ж почуття ми замовчуємо? Зазвичай табуованими є ті почуття, які викликають у людини неспокій, сором, злість, гнів і співчуття, які заборонено проявляти. Їх хочеться замовчувати, до них небажано торкатися, їх уникають. Але саме ці почуття відіграють значну роль у формуванні ідентичності українського народу й чинять свій відчутний вплив на стосунки Заходу і Сходу. Табу на тему Голодомору спотворило формування ідентичності народу, а саме, завдяки політиці було спровоковано бажання віднайти відмінності й виокремити

особистісну різницю «западенців» і «східняків». Зміну українського суспільства зумовив і той факт, що народ з допомогою «зникаючої» поведінки запобігав виникненню почуття болю і суму. Це нагадує ситуацію, коли дитина, яка люблячи свою агресивну і непередбачливу матір, утікає від неї і переживає безсилля і сум через неможливість отримати від неї любов [12; 19; 20; 25].

У клінічному розумінні можна говорити про посттравматичний стресовий розлад, проявом якого є тривала зміна характерологічних особливостей людини. Можна виділити кілька базових підстав для виникнення посттравматичного стресового розладу, пов'язаного з Голодомором, а саме:

- наслідки хворобливого стану пригніченості, безвиході, відчаю;
- наслідки у сфері традицій, звичаїв, культури;
- наслідки для українського соціуму в цілому — для мешканців сіл та міст;
- наслідки у встановленні міжособистісних контактів [6].

Голодомор – геноцид великою мірою призвів до руйнування моральних засад людськості. Значних втрат зазнала мораль, совість, прив'язаність. Окремим фактором, що спричинив зміну особистості внаслідок пережитого стресу, були страждання тих, хто вижив, і переживання ними вини за беспорядність і неспроможність врятувати помираючих від голоду. Втрачається самоповага і віра в інших людей, знижується самооцінка. Унаслідок цього люди стали залежними від чужої сили, малоініціативними, легше піддаються впливам, стають “робочою масою”, дають себе використати, люмпенізуються [6].

Тому глибоке і всебічне усвідомлення самого Голодомору, його наслідків, сучасної особистісної і колективної психологічної табуованої тематики й проблематики Голодомору 30-х років ХХ ст. є не просто даниною історії українського народу чи спробою пояснити проблеми нашої країни, воно може стати для етносу «дорожньою картою» в оздоровленні українського суспільства загалом, у поверненні до своїх традицій, мови, духовності, в самовизначенні української нації та побудові національної держави.

Джерела та література:

1. Араловець Н.А. Потери населения советского общества в 1930-е годы: проблемы, источники, методы изучения в отечественной историографии // Отечественная история. – 1995. - № 1. – С. 135–146.
2. Блюм А., Меспуле М. Бюрократическая анархия: Статистика и власть при Сталине. – М., 2006. –109 с.
3. Волков А. Перепись населения 1937 года: вымыслы и правда // Перепись населения СССР 1937 года. История и материалы. Серия "История статистики". Выпуск 3-5 (часть II). – М., 1990. – С. 6–63
4. Всесоюзная перепись населения 1937 года: общие итоги. Сборник документов и материалов. – М., 2007. – 320 с.
5. Демографическая модернизация России, 1900–2000. – М., 2006 –399 с.
6. Долішня Н., Рослюк С. Посттравматичні наслідки Голодомору // Медицина світу. – 2011. – Том XXX. – Ч. 4 // <http://msvitu.com/archive/2011/april/article-5.php>
7. Зеленин И., Ивницкий Н., Кондрашин В., Осколков Е. О голоде 1932–1933 годов и его оценке на Украине // Отечественная история. – 1994. – № 6. – С. 256–263.
8. Зеленин И. «Революция сверху»: завершение и трагические последствия // Вопросы истории. – 1994. – № 10. – С. 28–42.
9. Земсков В. К вопросу о масштабах репрессий в СССР // Социологические исследования. – 1995. – № 9. – С. 118–127.
10. Ивницкий Н. Голод 1932-1933 годов: кто виноват? // Голод 1932-1933 гг. Сборник статей Российского государственного гуманитарного университета. – М., 1995. – 96 с.
11. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор // <http://zhnyva33.narod.ru/>
12. Крамаренко О. Чому виморені в 1932—33 роках українські території найбільш піддаються впливові антидержавницької пропаганди? // Україна молода. – № 4. – 12.01.2010.
13. Кульчицький С. Демографічні втрати України в ХХ столітті // Дзеркало

тижня. – №39. – 02.10.2004.

14. Кульчицький С., Єфіменко Г. Демографічні наслідки Голодомору 1933 р. в Україні. Всесоюзний перепис 1937 р. в Україні: документи та матеріали. – К., 2003. – 192 с.

15. Кульчицький С. Причини голоду 1933 року в Україні // Дзеркало тижня. – № 38 (463). – 4–10.10.2003.

16. Кульчицький С. Скільки нас загинуло від Голодомору 1933 року? // Дзеркало тижня. – №45. – 23.11.2002.

17. Кульчицький С. Український Голодомор в радянській державі-комуні // Дзеркало тижня. – №34. – 13.09.2008.

18. Кульчицький С. Голодомор – 33: чому і як? // Дзеркало тижня. – №45. – 25.11.2006.

19. Лашенко О. Голодомор як фактор впливу на суспільну психологію // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24401563.html>.

20. Онуфрив С. Постгеноцидність суспільства як соціально-психологічний наслідок Голодомору 1932–1933 років в Україні // Вісник Львівського університету. – 2011. – Вип. 34. – С. 161–167.

21. Перковський А., Пирожков С. Демографічні втрати Української РСР у 30-ті роки // Український історичний журнал. – 1989. – № 8 (341). – С. 24–36.

22. Перковський А. Про демографічні втрати України у [19]30-х роках // Вісник Міжнародної асоціації українців. – К., 1991. – № 3. – С. 24–33.

23. Проти кого організували Голодомор: Постанова ЦК ВКП(б) і СНК Союзу РСР від 14.12.32 р. // <http://yury108.blogspot.com/2012/11/141232.html>.

24. Ревенко А. Скільки нас було, є та скільки буде напередодні першого всеукраїнського перепису населення // Дзеркало тижня. – № 47. – 01.12.2001.

25. Сорокин П. Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. – М., 2003. – 684 с.

26. Степула Н. Наслідки Голодомору для самоусвідомлення українців // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1354334.html>.

27. Танцюра В. Політична історія України. – К., 2008. – 552 с.

28. Тойб М. Ніхто не забутий, ніщо не забуто // Вісті Ковельщини. – 22.11.2012;
29. Цаплин В. Статистика жертв сталинізму в 30-е годы // Вопросы истории. – №4. – 1989. – С. 175–181
30. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К., 1993. – 351 с.
31. Щербакова И. Пути следования. – М., 2011. – 392 с.

Володимир Луцаї

Оцінка міжнародної спільноти Голодомору 1932-1933 рр. в Україні та вплив «зовнішнього чинника»

У статті розглядається проблема визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні геноцидом українського народу міжнародною спільнотою, прослідковується вплив «зовнішнього чинника» на процес обговорення і ухвалення позицій окремих країн, країн-членів ЄС, міжнародних та європейських інституцій, окремих політиків.

Ключові слова: *Голодомор, геноцид, зовнішній чинник, політичне втручання, підконтрольні «малі країни» ЄС, генетична спадковість.*

In the article the problem of confession of Golodomoru is examined 1932-1933 in Ukraine by the genocide of the Ukrainian people by an international association, influence of «external factor» represented on the process of discussion and acceptance of positions of separate countries, countries-members of ES, international and European instituciy, separate politicians.

Key words: *Golodomor, genocide, external factor, political interference, controlled «small countries» of ES, genetic heredity.*